Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

JOURNALEN 2013

LOKAL- OG KULTURHISTORISK TIDSSKRIFT NR. 3



UDGIVET AF DANSK LOKALHISTORISK FORENING OG SAMMENSLUTNINGEN AF LOKALARKIVER

Indhold

De fransk-reformerte i Fredericia 1720-1801
Portræt af en indvandrergruppe
Af Harriet M. Hansen 3

Der var engang...
Fortællefestival på Nørre Vosborg
Af Helle Skaarup 15

Forstadsdrømme
Periferiens parcelhuse er symboler og moderne kulturarv
Af Johs. Nørregaard Frandsen 24

Vær med til at kåre Årets historiske Bog 2013
Hvem skal have de 35.000 kr.?
Af Poul Porskær Poulsen 35

Den digitale julemand
Af Charlotte S.H. Jensen 36

Forsidebillede:

Åbning af Fortællefestivalen i 2013. Nørre Vosborg er ikke et museum, men et sted, hvor livet leves, og alle herregårdens stuer og bygninger er til rådighed. Et stykke fortid der er fuldstændig levendegjort i nutiden. Nørre Vosborg er en levende kulturb ærer (Kis Thesbjerg fot., Nørre Vosborg).

REDAKTION

ISSN 0996-1614

Journalen udgives af Dansk Lokalhistorisk Forening (www.dansklokalhistoriskforening.dk) og Sammenslutningen af Lokalarkiver (www.danskearkiver.dk)

Redaktør: Johnny Wøllekær, Odense Stadsarkiv, Historiens Hus, Klosterbakken 2, 5000 Odense C. Tlf. direkte 65 51 10 32. E-mail: jwoe@odense.dk

I redaktionen: Harriet M. Hansen, Erik Korr Johansen, Jørgen Thomsen, Kurt Risskov Sørensen og Aase Windeballe

Ekspedition, annoncer og kasse: DLFs kasserer, Verner Hansen, Egholmsvej 18, 8660 Skanderborg. Tlf. 86 52 03 93. E-mail: dlfskb@gmail.com Bankkonto reg.nr. 2316 kontonr. 5820002021

Artikler og bøger til anmeldelse sendes til redaktøren eller til SLAs sekretariat, Andkærvej 19, 7100 Vejle.

Journalen udkommer tre gange årligt. Pris pr. årgang 130 kr. Enkeltnumre 50 kr. pr. stk. Abonnement tegnes ved henvendelse til DLFs kasserer.

Bladet udsendes gratis til bestyrelsesmedlemmer i foreninger, der er tilsluttet DLF (husk at melde ændringer til ekspeditionen), samt til arkiver, der er ordinære medlemmer af SLA.

Design & tryk: OAB-Tryk a/s, Odense

DE FRANSK-REFORMERTE I FREDERICIA 1720-1801

Af Harriet M. Hansen

Portræt af en indvandrergruppe

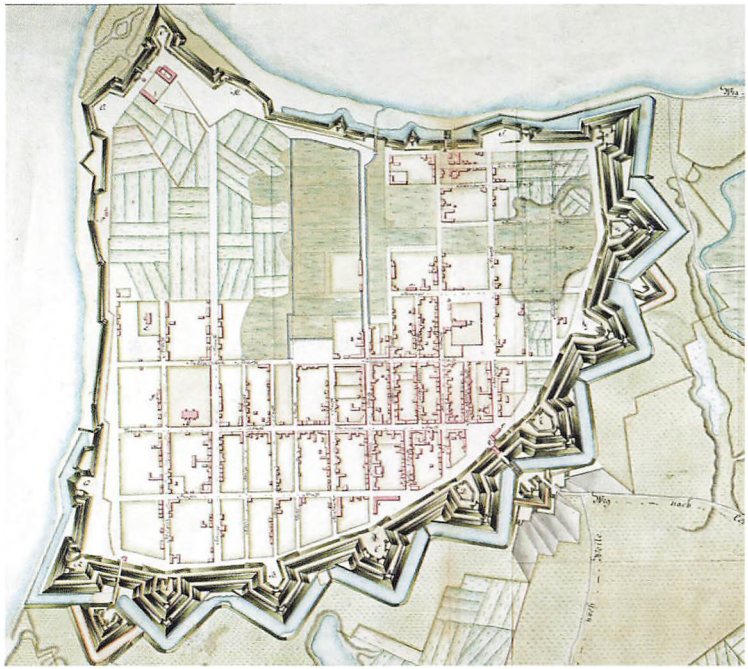
På Lokalhistorisk Arkiv i Fredericia fylder henvendelser om byens fransk-reformerte befolkning ganske meget. Mange slægtsforskere med franske aner søger oplysninger, billeder mv., blandt andet fordi menighedens kirkebøger ikke ligger på arkivalieronline. Som fransklæsende er jeg ofte blevet bedt om at hjælpe, og derfor blev jeg nysgerrig og begyndte at udarbejde familierekonstruktioner for gruppen for perioden 1720-1801 med henblik på at undersøge gruppens egenart i forhold til den danske befolkning.

Calvinisterne i Fredericia

De fransk-reformerte – huguenotterne, som mange kalder dem – kan siges at være resterne af den store calvinske bevægelse, der opstod i Frankrig og Schweiz i 1500-årene – altså den del af protestantismen, som fulgte Calvin og hans stringente afstandtagen fra katolicismens traditionsbaserede kristendom. Det udløste religionskrigene i 1500-tallet, men man opnåede ret til at dyrke denne form for protestantisme. Under Ludvig 14. i 1600-tallet blev forholdene dog mere og mere utålelige, og situationen kulminerede i 1685, hvor katolicismen blev den eneste tilladte religion. Store grupper calvinister søgte mod øst og nord – mod Holland, de britiske øer og mod Tyskland, hvor blandt andet Brandenburg med udstrakte arme gav flygtningene husly, privilegier og selvbestemmelse.

I Danmark havde man også blik for de reformerte – trods det, at de ikke tilhørte den sande danske udgave af lutheranismen. De var gudfrygtige, nøjsomme, arbejdsomme og ærbare, og samtidig dyrkede nogle af dem tobak. Hvis man hentede denne produktion til Danmark ved hjælp af en så prisværdig gruppe, var det nok umagen værd. I 1719 inviterede kong Frederik 4. fransk-reformerte fra Brandenburg til landet med løfte om jord, skattefrihed, eget fattigvæsen, skolevæsen og – mest fundamentalt af alt – ret til egen kirke. Den jyske hede lå vel mest i kongens tanker, men jorden i Fredericia var meget bedre, så det blev her, franskmændene foretrak at slå sig ned.

Fredericia var blevet grundlagt som fæstningsby i 1650 for at blive en "Jyllands stad", men allerede svenskekrigene 1657-1660 satte en stopper for de ambitiøse planer. På forskellig vis forsøgte man at sikre byen privilegier, der kunne lokke borgere til – asylret, trosfrihed mv. Det blev det eneste sted i kongeriget uden for



Udateret kort over Fredericia ca. 1770. De fransk-reformerte slog sig fortrinsvis ned i byens østligste del ved Dronningens- og Kongensgade. Her lå også kirke, præstegård og skole (Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn).

hovedstaden, hvor katolikker, jøder og reformerte kunne bo og dyrke deres religion. Byen blev aldrig den helt store succes, men var dog i 1787 den 7. største by i Danmark.

I april 1720 kom den første gruppe reformerte til landet, og efter de første vanskeligheder med at få den lovede jord ud af hænderne på Fredericias borgere mv., endte det med en permanent bosættelse. Endnu i 1800-tallet udgjorde den reformerte koloni et markant islæt i byen med et særegent sprog – fransk/tysk/dansk i én pærevælling, særlige skikke, påklædning m.m.

Kirken og menigheden lever i dag her små 200 år efter endnu i byen og er blevet en del af Fredericias særlige kulturarv.

Familierekonstruktion af den franske koloni

Selve mødet mellem den franske flok og den brogede skare indbyggere i Fredericia kunne være spændende at undersøge. Men jeg har kastet mig over det mere målbare – eller rettere set på, om man via en undersøgelse af befolkningsforhold i de første generationer kan konstatere forskelle og ligheder med den danske befolkning. Og jeg har brugt familierekonstruktionsmetoden som udgangspunkt for at frembringe et statistisk materiale.

Familierekonstruktion går fundamentalt ud på at skaffe så mange oplysninger som muligt om den enkelte familie. Fra vielse gennem diverse fødsler til begge forældres død. Følge børnene ud i livet, deres ægteskaber, børn mv. Grundmaterialet er kirkebøgernes oplysninger om vielser, fødsler og død og suppleret af folketællingerne. Andet materiale som borgerskaber, skifter, brandtaksationer og skattemateriale kan indgå. Jo flere detaljer om den enkelte person, jo bedre og jo mere sikkert bliver materialet. Det store arkiv fra den reformerte kirke, som ligger på Lokalhistorisk Arkiv, er blevet benyttet i nogen udstrækning, men der ligger meget endnu, der vil kunne udbygge billedet.

Rekonstruktionen kan teoretisk blive fuldstændig, hvis der ikke er fejl og mangler i materialet, og ingen forlod området. Sådan er virkeligheden bare ikke. I de 38 familier, der tog borgerskab i Fredericia i 1721-23, er der så få data på 14 familier, at de slet ikke kom til at indgå i undersøgelsen. Det endte med 185 familier/ægteskaber fra de første, der kom, og frem til den sidste vielse før folketællingen i februar

1801. Heraf forlod 14 familier Fredericia inden afslutningen – dvs. forældrenes død. Mange unge forlod også byen – nogle i få år i ungdomstiden, andre for altid. I familierekonstruktionen kommer man primært til at arbejde med de bofaste, men det er jo også den etablerede gruppe, der blev i Fredericia, der interesserer mig i denne omgang.

Sammenligning med tilsvarende danske forhold er væsentlig for at se, hvor der var forskel mellem de franske og de danske. Desværre har vi ikke sammenligneligt materiale fra Fredericia, og der foreligger ikke brugbar statistik fra 1700-tallets Danmark. I stedet har jeg brugt to undersøgelser, begge foretaget af professor i historie, Hans Chr. Johansen og baseret på familierekonstruktion. Den ene omfatter 1% af den danske landbefolkning 1740-1801, den anden har Odense i 1700-tallet som udgangspunkt frem til 1789. Landsognene er alle små (under 500 personer), mens Odense i 1787 var provinsens største by med 5.363 indbyggere. Fredericia havde samme år 3.066 indbyggere.

Kildematerialet

Udgangspunktet er de reformerte kirkebøger, der begynder i 1722, og som indeholder dåb – gerne med fødselsdato – vielser og begravelser ofte med dødsdato. Alle personer er normalt anført med fornavn og efternavn, Pierre Honoré, Susanne Devantier – i modsætning til den danske tradition, hvor Hans Pedersen er søn af Peder og Marie Hansdatter datter af Hans. Kirkebøgerne er gennemgående omhyggeligt ført, selv om der selvfølgelig er fejl og mangler. Bøgerne omfatter alle reformerte i Fredericia og ikke bare kolonien af fransk-reformerte tobaksdyrkere. I teorien er afgrænsningen ikke fuldstændig klar. Det er i praksis ikke noget problem i familierekonstruktionen, hvor antallet af andre reformerte er lavt, og parterne ikke blandede sig i ægteskab.

Menigheden havde kun én præst, og når han var bortrejst, måtte de lutherske præster i Trinitatis og Michaelis Sogn træde til. De reformerte var trods alt protestanter og dermed næsten acceptable. Handlingerne i disse kirker kan være noteret i den reformerte kirkebog, men er det ikke altid. Derfor er de lutherske kirkebøger gennemgået for "reformerte" handlinger. Kvaliteten af registreringerne er dog langt dårligere, og der er større huller i materialet. For Michaelis Sogn mangler f.eks. begravelseslisterne fra 1758-1814, og i Trinitatis Sogn mangler vielser 1729-1794. En bevaret forloverbog afhjælper problemet, men ikke fuldt ud.

En af de største vanskeligheder er det begrænsede antal navne. Pierre Honoré er der mange af. Her kan angivelser af forældrenes navne ved vielser være helt afgørende for en sikker identifikation. Placering i en familie og alder i en folketælling hjælper også til at finde hoved og hale i en familie. I løbet af 1700-tallet blev det for uoverskueligt – selv for stedets præst – at skelne mellem de mange ens navne, og man begyndte ved de mest brugte navne at sætte faderens navn ind: Jacques Pierre Honoré, Daniel Daniel Deleuran. I dansk udgave kan det blive til Peter Petersen Norre og Daniel Danielsen.

Fra første færd opstod der i danske registreringer en form for "oversættelse", hvor Honoré blev til Norre, Desmarets til Mareen. Deleuran optræder i mangfoldige former: Dellereth, Dølleret, m.fl. Fornavne som Pierre og Jean blev til Peder og Hans, mens Marie, Susanne og Cathrine bedre kunne bruges. Helt galt går det med et pigenavn som Olimpe/Olympe (dvs. Olympia). Det udtales med nasalt "im", som ingen dansk skriver kunne opfatte. Det bliver til Olleip, Alhed, Adelaide mm. Efternavnet Louison blev forståeligt nok til Ludevigsen. Så er en Hans Ludvigsen på dansk en indfødt dansker ved navn Hans Ludvigsen, eller en af mine ved navn Jean Louison? Tilsvarende usikkerhed hersker omkring efternavne som le Brun, Herman (oprindelig Armand), le Blond i former som Blum og Blom samt Steen/Stein, hvis franske navn var de Pierre. Og naturligvis en hustru ved navn Maria Johansdatter.

Blandede ægteskaber, hvor en reformert gifter sig med en luthersk, indgår ikke i materialet. Børnene fra disse familier skulle være lutherske og "forsvinder" derfor fra mine familier. Endnu i 1700-tallet er antallet af lutherske børn med franske navne dog begrænset.

Folketællingerne må bruges i original (arkivalieronline eller fotokopi). Variationerne i stavemåder er endnu større med de franske navne end sædvanlig, når man arbejder med tidlige tællinger. Dansk Demografisk Database kan være en hjælp undervejs ved fremfinding mv., men er jo ikke fejlfri, og når en Honoré kan være læst Hansen ved transskriptionen, er der ingen vej uden om den oprindelige kilde.

De rekonstruerede familier

Alt i alt er jeg endt med 185 nummererede ægteskaber frem til 1801. Numrene henviser til mit materiale, der er afleveret på Lokalhistorisk Arkiv i Fredericia. Ikke alle familier er fuldt rekonstruerede, men er medtaget for at holde styr på det hele. Til det enkelte brug har jeg udtaget de familier, der opfylder de nødvendige kriterier.

Som eksempel på en familie kan vi se på F43: Pierre Armand viet til Sara du Four den 3. oktober 1734. Pierre var 69 år, da han døde i 1776, så han var ca. 27 år ved vielsen. Sara var ca. 46 år, da hun døde i 1757 og var altså omkring 23 år, da hun blev gift. De fik syv børn: Jacques født november 1735, død marts 1736. Pierre i 1737, Sara 1740, Jeanne 1746, Jacques 1750, Jean 1753 og Susanne 1755. Det store spring fra 1740 til 1746 kunne tyde på en dødfødsel eller to i perioden, men kun døbte børn er medtaget i kirkebogen. Moderens død i maj 1757 afslutter det ægteskab, og Pierre gifter sig igen i december 1757. Datteren Sara var allerede død i 1750, men resten af flokken blev voksne. Sønnen Pierre ser ud til at have forladt Fredericia, men hans død i 1806 er noteret ved hans dåbsregistrering. Jeanne blev gift i 1776, Jean i 1777, Susanne i 1788 og Jacques i 1791 – alle med fransk-reformerte ægtefæller i Fredericia.

Af- og tilvandring til kolonien

Pierre Armand forlader som sagt byen som ungt menneske, og han er ikke med i 1787/1801 – og det var han ikke ene om. Med dødsnotitsen ser det ud til, at han er blevet voksen, men hvis vi ikke har andre

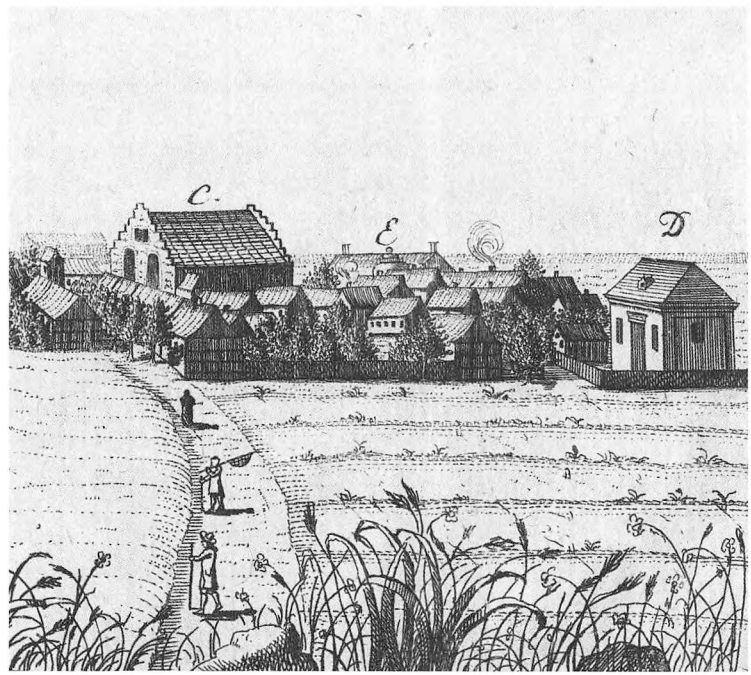
registreringer på personen end fødslen, kan vi ikke se, om vedkommende måske mangler i begravelsesbogen og er død som barn eller levede til høj alderdom et andet sted. Konfirmationer er desværre ikke registrerede før 1825.

Undertiden giver slægtsforskning, der jo kører fra nutiden tilbage i tiden, oplysninger om enkelte personer, og disse er blevet noteret i mine familier, når jeg er blevet opmærksom på dem. Et af de nyeste tilfælde er Susanne Vilain, født den 6. juni 1773. En slægtsforsker har placeret hende som hustru til en degn under Frijsenborg. Efter dennes død blev hun uddannet jordemoder i København, vendte tilbage til Hammel som jordemoder og døde i barselsseng i sit andet ægteskab i 1810. Sådan kunne et reformert liv også forme sig!

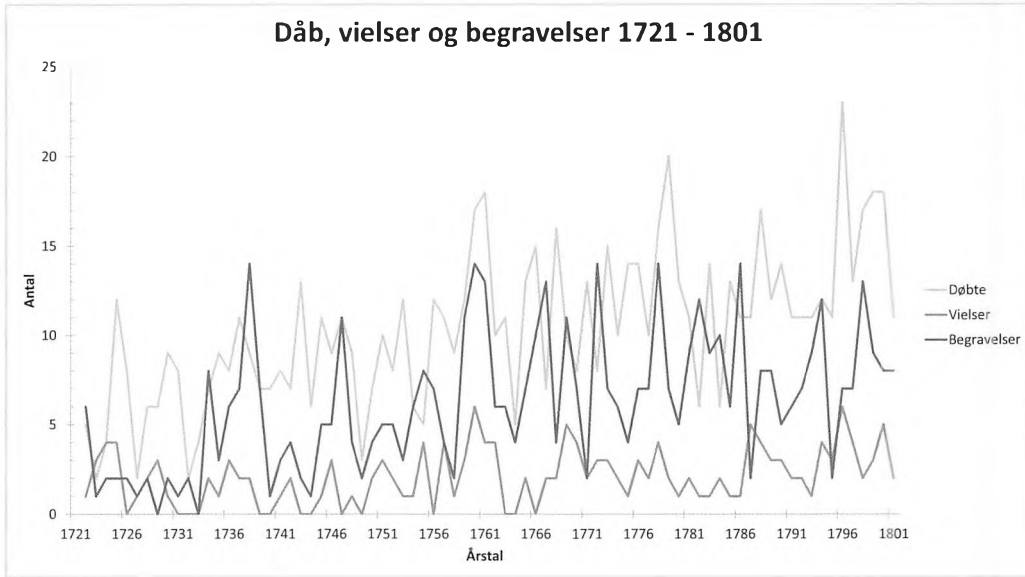
Hele familier kunne også i 1700-tallet drage videre fra Fredericia. Af de første 19 familier, der ankom i 1720, er kun 12 kommet med i mine familier. Mindst 16 andre familier kom og gik i 1720'erne. I 1740'erne boede Abraham Du Four med familie i Næstved, Pierre Jourdain rejste til Mecklenburg, og Abraham Betacs familie ses ikke efter 1747. Isac Dupont slog sig ned i landsbyen Skærup, men efter en sidste barnefødsel i 1760 forsvinder hele familien for os.

Ved folketællingen i 1787 mangler fire familier, som ellers var i materialet i årene frem til tællingen, men de ses ikke efter. Alt tyder på, at de faktisk forlod byen – og at det ikke er en mangel i folketællingen. De er eftersøgt (i DDA) i Vejle Amt, men uden at jeg har kunnet finde dem. En enkelt familie (F116) er tilbage i byen i 1801, nu med to ekstra døtre, hvoraf den ene er født i Ullerup i 1791.

Andre kom til udefra. I 1720'erne og måske 1730'erne tiltrak byens privilegier nye familier – Pierre Killemont og familien Lousion. Fire brødre Stein (oprindelig de Pierre) kom fra Tyskland som enkeltpersoner. De tre blev gift ind i menigheden og er inddraget i mine familier, mens den sidste, Isac, var militærmand og luthersk gift, hvorfor han ikke indgår. I alt 11 løse mænd kom til. Det er lidt vanskeligere at fastslå for pigernes vedkommende: I 1730'erne har vi fem brude med "fremmede" efternavne – to af dem deler navn med andre hustruer. Endelig er der en Susanne Armand, gift med Pierre De-



Prospekt af Fredericia 1767 – udsnit omkring Reformert Kirke (D) i Dronningensgade (Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn).



vantier (F42). Hendes familieskab er ikke blevet etableret, og parret kan være blevet gift i Brandenburg, men også i Fredericia, hvor skiftende præster gjorde kirkebogsføringen usikker netop i de år.

For den ældste periode er skifteprotokollen blevet gennemgået for at fange børn, der var født i Tyskland. Eksempler herfra viser, at familierne kunne være ganske spredte. Det gælder f.eks. Jean Armand (F20). Da han dør i 1747, efterlader han sig tre børn af et første ægteskab – nemlig Anne Margrethe, der er død, men som har efterkommere i Tyskland – Carl, der er over 30 år og som for tiden opholder sig i Kina – og August, der er gift og bosiddende i København. Den sidste optræder som gudfar flere gange. Med enken Susanne Elisabeth Perrein har Jean Armand tre børn. I 1748 er familiens to sønner i København, men de vender tilbage og bliver gift i Fredericia.

Forbindelsen til København har tydeligvis været der, men jeg har ikke systematisk eftersøgt alle "mine" manglende personer i den fransk-reformerte menighed i København (kirkebøgerne fra den fransk-reformerte menighed ligger ikke på arkivalieronline). Der er fundet enkelte i folketællingerne, og jeg er stødt på tilfældige oplysninger undervejs. Da Jean Fournaise døde i 1781, var to af hans døtre i hovedstaden. Jean Frederic Armand, F68, havde også nogle ungdomsår i København, inden han blev gift i Fredericia i 1751. Tre af hans sønner og en af døtrene endte i København. Derimod er kontakten til Tyskland sværere at konstatere.

Abraham le Fevre, født 1762, skal være død i Berlin, mens skoleholder Matthieu Honoré så sent som i 1799 havde borgmesterfruen i Gramzow, Brandenburg, som gudmor – selv om hun var repræsenteret af en anden person ved dåben.

Vielser

Den første vielse i Reformert Kirkebog fandt sted i maj 1722, hvor Samuel Lami blev viet til enken Sybille la Fontaine, hvorefter parret forsvinder fra Fredericia. I februar 1723 vies Laurent le Brun, der er ca. 39 år, til Susanne Ester Didier, hvis alder vi ikke kender. Der er fundet vielsesdato/trolovelsesdato på i alt 156 par ud af 162 familier, der kan rekonstrueres. Disse ægtepar er generelt kendetegnet ved, at vielsen fandt sted i Fredericia, hvor parret var hjemmehørende, og at man giftede sig inden for flokken.

Det er velkendt under danske forhold, at man ofte giftede sig i pigens hjemsogn og slog sig ned, hvor manden var etableret. Det er ikke sagen her. Efter 1720'erne ses ingen Fredericia-pige at have giftet sig med en "fremmed" og forlade byen. Enkelte familier med børn bryder op efter flere barnefødsler, men de har boet her en årrække før. Da Ester Judith Herman giftede sig med Abraham Supli og slog sig ned i København, blev parret dog ikke gift i hjembyen Fredericia. Tilsvarende blev Anne Cathrine Fournaise gift med Jean Pierre Crepin, begge af vore familier, men hvor? Hun genfindes som enke i Fredericia med et par sønner i 1787 og dør 1791.

Trolovelserne fandt sted i rådsforsamlingen og omtales i 1730'erne lejlighedsvis i referaterne. De blev ikke registreret i kirkebogen, da det ikke var en kirkelig handling. I seks kendte tilfælde er afstanden fra trolovelser til bryllup fra 20 dage til seks uger. I det sidste tilfælde måtte man afvente kongebrev på grund af slægtskab. Trolovelsen fandt sted i november 1737, kongebrevet er dateret den 10. januar 1738, og brylluppet stod den 31. januar. Det ser altså ud til – på et spinkelt grundlag – at trolovelse og vielse fandt sted relativt hurtigt efter hinanden blot med tid til de tre gange tillysning i kirken.

Alle disse vielser var vintervielser. Vielserne lå som i alle landbrugssamfund koncentreret på tidspunkter, hvor man havde tid til at feste – se graf.

Takket været familierekonstruktionen kender vi alderen på 150 brudgomme ud af de 162 og på 149 brude. De yngste brude var 16 år gamle og den ældste førstegangsviede kvinde var 42 år. Gennemsnittet for kvinder ligger på 22 år, som også er den typiske giftealder. Den yngste brudgom var 19 år og den ældste 42 (førstegangsviede). Gennemsnittet er her 27 år. Kun fem brude var over 30 år, mens det gælder for 26 af brudgommene.

Disse tal ligger betydeligt under det almindelige danske niveau, hvor mændene i snit er 31 år, mens kvinderne er 27. Først i slutningen af 1700-tallet ses en faldende vielsesalder. Så de fransk-reformerte blev tidligt gift. Blev så alle gift? Nej, men chancen for at finde ugifte er langt lavere. Enkeltpersoner er lettere at overse i en folketælling, og de kan opholde sig næsten hvor som helst. I 1787 er der simpelt hen ingen reformert kvinde eller mand over

40, der er ugift. Med rimelig sikkerhed kan jeg kun udpege en tre-fire kvinder i 1700-årene, der forblev ugift.

Med samtidens høje dødelighed blev ganske mange enker/enkemænd. Vi kender 40 tilfælde af flergangsvielser fordelt på 22 enker og 18 enkemænd. Her kan der være ganske stor aldersspredning, som når den 49-årige Jacob Honoré gifter sig med den 22-årige Anne Feut (F100), men det ligger inden for det mønster, vi kender fra Danmark i øvrigt. Tiden mellem et dødsfald og ægtefællens nye bryllup kan være ganske kort. Jaques Feut mistede sin kone i april 1760 og stod med fire børn, hvoraf den ældste var otte år. Så i august samme år blev han gift med den 23-årige Marie Devantier, med hvem han fik yderligere fem børn. Et sørgeår var ikke normen. Af de 40 tilfælde af genvielse, vi kender, blev 17 gift igen inden for et halvt år og 26 inden for et helt år. Noget vi også kender fra danske forhold i 1700-tallet. Der var dog også enker, der sad i mange år uden at gifte sig igen – de havde gerne store eller voksne børn og boede sammen med dem.

Fødsel og dåb

At de fransk-reformerte havde store børneflokke, er alle enige om. At de var ærbare og fik dem inden for ægteskabet, er ligeledes en fastslået kendsgerning. Lad os se lidt nærmere på tallene.

Kirkebogen registrerer i alt 829 fødsler i perioden. De fordeler sig med to som det laveste og 23 som det højeste om året. Jo større menigheden og familierne var jo flere fødsler. De 23 blev nået i 1796, som også var året med flest vielser.

For at kunne se på antallet af børn er det nødvendigt at kende familien gennem alle årene - fra det første til det sidste barn. I praksis fra vielse til 45 års alderen. Nu har jeg videreført familierekonstruktionen op til 1850, hvorfor vi kan sige, at familien skal være i Fredericia gennem hele barnefødselsperioden, og alle familiens børn skal være født inden folketællingen i 1801. I alt 80 familier opfylder disse kriterier. De fik i alt 458 børn, dvs. 6,3 barn pr. familie, hvoraf vi ikke kender den videre skæbne for 19 børn. Det er minimumstal, idet udøbte børn ikke er medtaget i dåbslisterne. Praksis var dog, at nyfødte blev døbt førstkommende søndag eller anden helligdag. Hvis barnet blev født en søndag morgen, kunne det blive døbt samme dag, ellers måtte det vente til næste søndag. Hjemmedåb forekom også. Til sammenligning er gennemsnittet i det danske materiale 3,4 barn pr. far – og her regner man med far, fordi moderens navn ofte er udeladt i de danske kirkebøger, og derfor kan der også være tale om børn af flere ægteskaber.

Jeg har kun fundet to ægteskaber, hvor bruden ikke var over 40 og barnløs. Den ene Jeanne Devantier (F107) var 29 år, da hun blev gift, den anden Marie Feut (F111) 32 år. Hun havde dog været gift med en tysk soldat, der fik flere børn i mindst tre ægteskaber, men der er ikke fundet børn, der kunne være Maries. Ellers fik familierne mellem et og 13 børn.

Rekorden som mor indehaves af Marie Ester Dupont, gift med Pierre Vilain (F91). De blev gift i 1762, da hun var 19 og han 28. Det yngste barn blev født i

1784, hvor moderen var 41 og faderen 50 år. Rekorden som far haves af Jacob Honoré, der blev født i Fredericia i juli 1720, kort efter forældrenes ankomst til byen. Han blev gift første gang i 1746 med Marie Deleuran på 20.

Sammen fik de syv børn, inden moderen døde i 1767. Godt et år senere blev han gift med den 22-årige Anne Feut, og de fik seks børn, inden hun døde i 1782 som 36-årig. Det er mange børn, kan vi synes, men alle danske sogne kan fremvise tilsvarende eller højere tal, og det, der gør de franskreformerte børneflokke store, er ikke, at den enkelte familie får ekstremt mange børn, men at mange familier får mange børn – og at børnene ofte blev hjemme, til de var både 20 og 30 år.

Når man taler om de moralske reformerte, giver barnefødsler mulighed for at kontrollere dåb af børn uden for ægteskab. Antallet af fødsler uden for ægteskab var ikke så stort i danske sogne, som det blev i 1800-årene, men det var størst i København og lavest i små landsogne. Ca. 3% af børnene i Ribe Amt blev født uden for ægteskab. Så højt var tallet blandt de reformerte absolut ikke. Fra 1720 til



Reformert Kirke, 2012. Kirken blev opført 1736 takket været velvillige donationer fra nær og fjern. Mænd, kvinder og børn fra menigheden bidrog med arbejdskraft (Harriet M. Hansen fot.).



Dronningensgade 52 omkring år 1900. Del af en gammel ejendom, der med sin lave, hvidkalkede bygning er typisk for Fredericias avlsbrugergårde. Franskmændene overtog dels gamle gårde og byggede dels nye, men de holdt sig øjensynligt inden for de danske bygningstraditioner (Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn).

1790 har jeg registreret to. I folketællingen 1787 er der ikke fundet nogen. Begge disse børn havde gudfar og gudmor som alle andre børn, og mødrene/familie har tilsyneladende draget omsorg for dem. De døde i hvert fald ikke som spæde. I 1790'erne har vi seks uægte børn født af tre mødre. Nye tider!

Men uægte børn må siges at være sjældne. Helt så sjældent er det dog ikke, at børnene kommer "for tidligt". I den danske landbefolkning var ca. 20 % af alle trolovede og 40 % af brudene gravide. I Ribe Stift, som Fredericia hørte under, drejede det sig om ca. 15 %. En stikprøve fra Odense i 1750 viser, at 47 % af alle viede brude var gravide.

Vi har 145 ægteskaber med kendt vielsesdato, efterfulgt af en fødsel. Otte-ni måneder efter datoen må regnes for "anstændigt", men 19 børn er født mindre end otte måneder fra fødslen. 11 % synes således at være undfanget før bryllupsnatten.

Dødelighedsforhold

Der er registreret 590 begravelser i den reformerte kirkebog fra 1722-1801 og med 14 som det højeste antal, hvilket forekom i 1760, 1772, 1778 og 1786. Nogle år var dødeligheden større end fødselstallet. Sådanne tal er naturligvis afhængige af befolkningens alderssammensætning (som vi ikke kender – 1787-folketællingen kan ikke bruges, se nedenfor), men generelt er der overdødelighed i Danmark i de år, hvor dødstallet er højere end fødselstallet. I 1772-73 løb en mæslingeepidemi over landet, og den ramte mest børn, der døde. 1778 var der kopper, som begyndte i Ribe Stift og bredte sig til hele landet.

For at få et indtryk af den gennemsnitlige levetid blev alle børn født 1740-1760 fulgt til deres død, for så vidt det kunne lade sig gøre – i alt 90 drenge og 97 piger. Der er tilfældigvis både 13 kvinder og 13 mænd, som vi ikke har oplysninger om – altså ca. 7%. Den gennemsnitlige levealder er i øvrigt 38 år for mænd og 34 år for kvinder, som er nogenlunde på niveau med andre førindustrielle samfund. Mest iøjnefaldende er den høje børnedødelighed. Ser man derimod kun på, hvor gamle ægtefolk blev, er den gennemsnitlige levealder 62 år for mænd og 61 år for kvinder. Så overlevede man de første år, var der rimelig chance for at opnå en for tiden pæn alder. Den absolut ældste, jeg har mødt i hele mit materiale, var den gamle Jacob Betac, der kom til Fredericia

som 9-årig, og som døde i 1799 - 90 år gammel. Pastor Dalgas, der var meget optaget af kolonien og familiernes historie, fik megen hjælp fra den gamle mand med den gode hukommelse.

Folketællingerne i 1787 og 1801

Gennem folketællingerne kan man få et øjebliksbillede af byen i de pågældende år – herunder af de reformerte familier. Man kan se, hvem der boede hvor, hvornår unge mennesker forlod hjemmet og måske oven i købet, hvor de var i tjeneste, hvor mange generationer, der boede sammen, og hvor forældreløse børn befandt sig. De første folketællinger er ganske vist ikke ført så præcist som de senere, og man regner med, at der mangler op til 9 % af befolkningen i 1787, noget færre i 1801. I Middelfart har jeg tidligere konstateret en underregistrering på mindst 20% i 1787, især fordi folk, der boede til leje, enker og fattiglemmer ikke var talt med. Det er ikke mit indtryk, at der er tilsvarende store mangler i Fredericia. Ganske vist mangler fire familier, men det ser ud til, at de faktisk har forladt byen.

Derimod er de aldersopgivelser, jeg har mødt, lige så tvivlsomme som i Middelfart. Det drejer sig specielt om børnene. Enkemanden Jacob Honoré (F60) står anført som 68 år med børnene Abraham, 25, Schack 10, Lambert 8, Maria 28, Cathrine 16 og Anne 6. Drengene er i virkeligheden 29, 18 og 14, mens pigerne er 40, 16 og 12. Fejlen er gennemgående. Selvfølgelig kan det være manglende omhu, men hvis de samme tal blev opgivet til den ekstraskat, som skulle betales til kongen, slap Jacob med at betale skat for tre børn, hvor han burde betale for fem. Man vidste jo aldrig, hvad en folketælling skulle bruges til. Generelt må det siges, at man i Fredericia må foretrække aldersopgivelserne i 1801, hvor der kun er fundet afvigelser på mere end et år i 13 ud af 58 familier og ingen mere end på fire-fem år.

Familiemønstret er typisk kernefamilien med far, mor og børn. Slægtninge som forældre på aftægt forekommer, men i 1787 møder vi også to enker og en enkemand, der bor til leje hos fremmede og lever af at tigge – bl.a. den gamle Jacob Betac – også selv om de har gifte børn i

Husstandstyper (antal familier)

	Overhoveder	Børn	Tjenestefolk	Aftægt	Logerende	Indkvarterede
1787	47 (91 pers.)	42 (153 pers.)	7	1	4	22
1801	69 (135 pers.)	58 (103 pers.)	15	4	16	7

byen. Forældreløse reformerte børn er typisk anbragt blandt de reformerte.

Endelig er det karakteristisk, at der er ganske mange logerende og indkvarterede soldater i de reformerte hjem. Ikke mærkeligt i en garnisonsby. Det har sikkert været en kærkommen indtægt. De reformerte havde både reformerte tjenestefolk og lutherske, ligesom reformerte unge kunne tjene både i reformerte familier og i lutherske.

Isolation og assimilation

Et væsentligt spørgsmål er, hvor lukket et samfund den reformerte koloni i Fredericia var. Mange af de reformerte giftede sig inden for kredsen, men jeg har kendskab til 23 tilfælde af blandede ægteskaber. I 1787 var der seks kvinder, der enten var eller havde været gift med en lutheraner samt én mand. I 1801 var der stadig seks kvinder (ikke de samme) og fem mænd. Reformerte optræder også som faddere i de lutherske kirker, ligesom vi træffer lutheranere som gudfar eller gudmor i den reformerte kirke. Enkelte håndværksmestre var også med i byens lav, ligesom vi finder reformerte lærlinge ude i byen og vice versa. Mange mænd vandt også borgerskab i byen. Så total isolation er der aldrig tale om.

Der kunne fortælles meget mere ud fra materialet. Man får et godt indtryk af "det levede liv" ved at lave disse familierekonstruktioner, og nye kildegrupper vil kunne uddybe og nuancere det noget tekniske billede, jeg har tegnet her. I Fredericia er vi for tiden i gang med yderligere undersøgelser, der går op til 1855, og som har et bredere perspektiv. Vi er langtfra færdige med de fransk-reformerte.

Familieskemaerne 1720-1801 ligger på Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn. Resultaterne er tidligere udgivet i min artikel: "Et jævnt og virksomt liv – Fredericias fransk-reformerte koloni i 1700-tallet". *Fredericiabogen 2012*, s. 123-147, hvori der også er litteraturhenvisninger. Materialet har ændret sig lidt siden da, idet supplerende oplysninger på enkeltpersoner og familier har påvirket de enkelte tal – men ikke ændret resultaterne. I skrivende stund er der netop udkommet en ny bog om de fransk-reformerte i Fredericia, nemlig Rosa Engelbrecht: *Kongelig indbydelse. Fra fransk huguenot til dansk reformert*. Den Reformerte Menigheds forlag, 2013.



Tobakslade, fotograferet af Hugo Matthiessen, 1914. De reformerte var tobaksdyrkere, og deres mange tobakslader kom til at sætte et markant præg på fæstningsbyen (Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn).

DER VAR ENGANG...

Af Helle Skaarup

Fortællefestival på Nørre Vosborg

Der var engang... Sådan begynder mange historier. Og er der ét sted, hvor historien får vinger – så er det på den gamle herregård Nørre Vosborg. Herregården ligger langt mod vest – tæt på Nissum Fjord og Vesterhavet – og historien går mere end 700 år tilbage i tiden. Fortællingerne springer ud af hvert et hjørne og hver en krog. Mange har for deres indre blik kunnet se, hvordan Lange Margrethe blev taget til fange og smidt i fangekælderen. De har i fortællingen oplevet den engelske bygmester og stormfloden – og Tangslægten, guldæblet og mange flere. Historiens magiske vinger er forunderlige, og gennem de seneste otte år har der hvert år i en weekend i september været afholdt Fortællefestival på Nørre Vosborg.

Historiefortællingen er formidler af de rødder og livsbetingelser, vi mennesker har – en kulturbærende kraft. Historierne fortæller om det gode og det onde, glæde og sorg, kærlighed og had, gavmildhed og griskhed, ydmyghed og hovmod og meget mere. Helle Skaarup, direktør for Nørre Vosborg, udtrykker stor glæde over, at Nørre Vosborg er hjemsted for Fortællefestival Vestjylland, hvor mennesket og dets livsvilkår sættes i centrum.

Fortællingerne trives på Nørre Vosborg

Det har vist sig at være en god idé at lade fortællingerne blande sig med Nørre Vosborgs sjæl. Gennem de seneste otte år har mere end 250 fortællere fra ind- og udland gjort deres indtog på den gamle herregård. Herregården favner på smukkeste vis fortællingen. Ordene, menneskene, eventyrene og historierne, de smukke sale og stuer, borggården og ladegården, stemningen og fortællernes dynamik. Det hele går op i en højere enhed, og man bliver rigere på livets forunderlighed.

Ideen til fortællefestivalen er skabt af en gruppe vestjyske fortællere i samarbejde med Nørre Vosborg. Mariane Josefsen var i 2013 kunstnerisk leder af festivalen.

Et kik ind i Fortællefestival Vestjylland

Festivalen åbner hvert år i borggården. Det er gerne lørdag eftermiddag. Mellem de hvidkalkede borgmure fra fire århundreder – Gyldenstjernehuset fra 1500-tallet, Ide Lange huset fra 1600-tallet, De Linde huset fra 1700-tallet og Tanghuset fra 1800-tallet – bydes publikum velkommen af alle fortællerne. Her spiller forskellige kunstarter sammen og åbner for festivalen og årets tema. Så går det løs med fortællinger rundt omkring



Nørre Vosborg ligger her i det vindomsuste Vestjylland, som det har gjort i mange generationer, og som det vil gøre mange år ind i fremtiden. Visionen for Nørre Vosborg som egnens herregård er at skabe rammer for fællesskab og samhørighed om det rum, der rækker ud over den enkelte (Henrik Bjerg fot., Nørre Vosborg).

på herregården indtil søndag kl. 16, hvor alle samles foran Porttårnet fra 1790, og sammen synger "Septembers himmel er så blå", og alle siger på gensyn til næste år.

"Al ting fortæller"

Hvert år har sit tema, og i 2013 var det "Al Ting fortæller". Allerede ved ankomsten blev publikum mødt af TING på den store græsplæne. Her var vasketøj på snor, en gammel scooter, en trillebør med røde æbler, to stole med elastik imellem og mange andre ting, der satte gang i den indre "historiefortæller".

I borggården bød den lokale fortæller Anne Marie Helfer velkommen med vaskebræt, rim og remser. Historiefortæller og skuespiller Vigga Bro fortalte en grønlandsk historie om at tromme livet frem, og Kai og Erika Bredholt fra Odin Teatrets verdensorkester sluttede åbningen med en dans og en grønlandsk fortolkning af "Op al den ting", mens publikum lavede trestemmigt kor. Herefter var der fortællinger hver hele time i herregårdens mange skønne rum.– ja, det var svært at vælge.

Efter aftensmaden mødtes alle i skumringen i borggården, hvor Peter Bastian tryllede på klarinetten og operasanger Suzi Elena Apelgren bragte os ind i den fortryllende aftenstemning.

Søndagen blev indledt med den moderne fortælling. Lise Marie Seidelin Nedergaard sang sit eventyr om en enlig dame med en café latte på Nørrebro og Mariane Josefsen fortalte om Kagemanden – pensionisten, som lever højt på at ældre mænd er en mangelvare. Fortællinger fyldte herregården frem til afslutningssangen kl. 16.

Hvorfor høre historier?

I dag kan vi nå hele verden på nettet og i tv, men nærvær, sanselighed og fantasi er fortsat et behov hos mennesker. Et virkeligt levende menneske deler en historie, som hun/han kender og er god til at fortælle. Man følger med og får inspiration, fortælleren tegner billeder, som man selv farvelægger i sine helt egne farver. Sidehistorierne blomstrer, mens man lytter, og hjernen arbejder på højtryk for at følge historien. Man er medskabende. Det er

lidt som at læse en bog – og alligevel en mere fælles, levende oplevelse.

Stemningen i rummet kan være helt magisk og sitrende. Når det er rigtigt godt, så oplever man ofte både magi, humor, næring og forståelse for nye ting. Måske får man sat ord på følelser og tanker, der svirrer rundt i hovedet, og alt falder på plads. Opdager måske, at man ikke er den eneste, der føler eller tænker sådan – ser sit eget liv i perspektiv og opnår en erkendelse af de vilkår, som kendetegner menneskelivet. Og man kan sammen tale om det bagefter.

De gamle fortællere

I Vestjylland levede og arbejdede en stor folkemindesamler ved navn Ewald Tang Kristensen 1843-1929. Han lavede et stort indsamlingsarbejde blandt datidens fortællere. Han samlede både viser og eventyr ind samt tog billeder af de gamle fortællere. Der er lavet udgivelser af nogle af de indsamlede fortællinger. Og på dansk folkemindesamling kan man få adgang til uanede mængder af indsamlet stof, såfremt man ønsker at studere den tids fortællekunst.

Også H.C. Andersen er oplagt at nævne i denne sammenhæng. Ikke alene var H.C. Andersen en stor fortæller selv, men han lod sig også inspirere af de mange fortællinger, han hørte i sin barndom og på sine rejser, og efterfølgende indarbejdede han dem i sine egne eventyr. Under sit besøg på Nørre Vosborg i 1859 skrev H.C. Andersen meget udførlige dagbogsnotater, og her skrev han, at den daværende herremand Andreas Ewald Meinert Tang fortalte en historie om, hvorfor man skal drikke brændevin til ålene. Denne lille historie og andre af de historier, som H.C. Andersen fik fortalt under sit besøg på Nørre Vosborg, kan man i dag genfinde i H.C. Andersens eventyr "En historie fra klitterne".

Du skal ikke snydes for historien, så her kommer den: Ålemoder sagde til sine døtre: "Gå ikke for langt, for så kommer



Blandt dem, der har fortalt historier på Nørre Vosborg er eventyrdigteren H.C. Andersen (Carl Bech fot., H.C. Andersens Hus).

den fæle ålestanger og tager jer med". De gik alligevel og af otte døtre kom kun de fire hjem til ålemoder og de jamrede: "Vi har gået bare lidt fra døren, så kom den fæle ålestanger og stak vore fire søskende". "De kommer nok igen", sagde ålemoder. "Nej" sagde døtrene for han flåede dem. "De kommer nok igen", sagde ålemoder. "Nej han skar dem i stykker, stegte dem og åd dem", sagde døtrene. "De kommer nok igen", sagde ålemoder. "Nej for han drak et stor glas brændevin oven på", sagde døtrene. "Drak han brændevin til", sagde ålemoder. "O GU og JU, da komme de aldrig mere igen, for brændevin gør det af med én", sluttede ålemoder. Derfor skal man drikke brændevinssnaps til ålen, sagde manden.

Hvor blev de af?

Vi har i Danmark haft et slip inden for den mundtlige fortælling. I gamle dage var der mange, som fortalte eventyr og sagn til arbejdet. Tiden skulle gå med noget, når der var for mørkt til at arbejde og for lyst til at tænde petroleumslampen. Det var fortællerens bedste tid på dagen – mørkningen. Der var folk, som tjente lidt på at fortælle. Oftest i form af naturalier – en steg, en sæk kar-



Åbning af Fortællefestivalen i 2009 (Nørre Vosborg).



Vasketøj på plænen skal skabe billeder i gæsternes fantasi (Søren Langkjær fot., Nørre Vosborg).

tofler eller noget brænde. Men så kom det elektriske lys og derefter tv – interessen falmede. Vi slap traditionen og havde ikke mange forbilleder tilbage inden for denne kunstart.

Nyt liv

Men for ca. 25 år siden kom der igen grøde i den mundtlige fortælling. Inspirationen kom blandt andet fra Vigga Bro, Anne Sofie Seidelin og flere andre. Langsomt begyndte det at sprede sig ud i befolkningen, at mundtlig fortælling også var for voksne mennesker. Folk begyndte at lave fortælleforeninger i Odense, København, Ry, Århus, Randers, Vestjylland. Mennesker mødtes med alle deres forskellige tilgange til fortællingen. Nogle fortalte gamle eventyr, læste litteratur og andre lavede selv deres historier. Der blev lavet kurser, og folk blev dygtigere – nogle blev professionelle, og der opstod fortællesteder og fortællefestivaler.

At blive en god historiefortæller kræver kunnen, træning og også undervisning. Kunstformen historiefortælling er improvisation over et skelet af en historie. Historien er nærmere bygget op af en række billeder holdt sammen af en handling frem for en række ord. Man fortæller altså ikke fra ord til anden men finder de ord, der lige den dag passer for at bygge historien op.



Publikum lytter til historier i Multisalen (Tommy Bay fot., Nørre Vosborg).

Samspillet med publikum har enorm betydning, for vel er fortælleren den, som styrer historien, men alle de små tegn og den respons publikum giver tilbage, flettes ind i historien og giver fylde. Mange nye indfald skabes, mens historien fortælles. Prøv selv at fortælle en historie til en væg og oplev hvor dødt, ja kedeligt, det bliver uden modspil. Der er naturligvis en masse teknik, som man kan lære: at skabe gode billeder, at bruge sin stemme, at lade menneskene i figurerne tegne sig som karakterer, have spændstighed og musikalitet i sin fortælling og meget mere. Ligeledes er fortællerens evne til at være nærværende med både sig selv, historien og publikum vigtig for historiens kvalitet. Til slut skal også nævnes, at fortælleren ikke kommer langt med sine kunster uden en god historie.

I disse år udvikles, koges og brases i fortællekøkkenet, og det bobler og syder i fortællingens univers. Nye fortællere dukker op overalt. Gamle traditioner tilføres nye krydderier, og der er ingen tvivl om, at danskerne har fået øjnene op for, at fortællingerne har noget at byde det moderne menneske.

En fortæller bliver født

Mariane Josefsen, der i 2013 var kunstnerisk leder for Fortællefestival Vestjylland, fortæller her, hvordan hendes vej ind i fortællingens magiske verden startede:

"Min vej ind i fortællingen er vist meget i tråd med hele den bevægelse, der er

kommet i fortællemiljøet i Danmark. Der var ikke en skole, hvor jeg kunne søge ind for at blive historiefortæller, så jeg har selv stykket min uddannelse sammen. For mig begyndte det i 1997, da jeg gik på pædagogseminariet. Jeg blev vanvittigt optaget af fortællekunsten. Jeg tog ud i børnehaver og prøvede mine fortælleevner af, og det tog ikke lang tid, inden jeg havde mit første job, som fortæller på det lokale bibliotek.

Sideløbende med det, kom jeg ind i en fortælleforening, som hed Byens Fortællere. Jeg var dybt fascineret og husker tydeligt, at vi sad 15 mennesker omkring et bord og fortalte en lille historie på skift. Der var forskellige stilarter og forskellige valg af historier. Jeg brugte meget tid på at lytte til fortællinger, finde historier, gå på kurser – var tændt på sagen. Det hele udviklede sig, og jeg begyndte at lave caféfortællinger med nogle fyre fra fortællegruppen. Jeg lavede også et koncept sammen med en kvindelig fortæller. Det hed "historieterrinen – et serveringssted for sultne kvindesjæle". Vi ville som mange andre ud til et voksent publikum med vores historier.

Historierne greb om sig. Hvis du ikke vil vikles ind i fortællingernes univers, så hold dig væk, for historiefortælling bider sig virkelig fast – haps haps haps, så kan man ikke vikle sig ud igen.

I lang tid søgte jeg fortællinger i bøger, eventyr og visdomshistorier fra andre lande samt gode fortællinger af forfattere som Selma Lagerlöf og mange andre. Fortællinger som talte til mig, og som jeg gjorde til mine egne. Også jeg blev dygtigere, og en naturlig udvikling var at skabe mine egne historier. En lang proces med tanker om hvordan jeg kunne lave fortællinger, som vedkommer andre begyndte. Her begyndte udviklingen af min egen stil og stemme. I starten var det kortere historier. Altid med temaer om det, der sker mellem mennesker. En historie om én, der ikke kan få sin elskede, bliver til en historie om én, der bruger magi for at forføre. En historie om dårlig kontakt mellem mor og datter bliver til en smuk



Viggo Bro er forbillede og inspirator. Hun underviser mange historiefortællere. Her fortæller hun ved åbningen af Fortællefestivalen 2013 (Kis Thesbjerg fot., Nørre Vosborg).

historie om uudtalt kærlighed osv. Jeg kan godt lide at lave gode personer, gode billeder, vende livet lidt på hovedet og kradse i overfladen. Og de bedste historier kommer ofte ud af et eller andet konfliktfyldt, man går og roder med.

De seneste år har jeg fordybet mig i større temaer og lavet længere forestillinger. En forestilling hed "Kanel, Kardemomme og Kindkys" og var en sanselig fortælling om mine oplevelser i Damaskus tilsat refleksioner over den nuværende alvorlige situation i landet.

I år har jeg skabt en ny længere fortælling, som hedder "Tårefabrikanten". En fortælling hvor man besøger et land, hvor tårer bliver forbudt på grund af en stor katastrofe, og hvor man møder den eksoteriske Tårefabrikant og de elskelige forviste eksistenser, der lever i tårekanalen. Et input i debatten om frihed, undertrykkelse, følelser og tendenser i tiden. Forestillingen sætter lys på mange af livets paradokser. Den er både sørgelig, underfundig og faktisk også morsom.

Alle historier skal spændes ud i det magiske rum mellem fortæller og lytter for at få sit rigtige liv", slutter Mariane Josefsen sin fortælling om at være rejsende i fortællingens kunst.



Historierne tryllebinder publikum fra åbningen af Fortællefestivalen 2013 (Kis Thesbjerg fot., Nørre Vosborg).

Fortid, nutid og fremtid i skøn forening

Nørre Vosborg er blevet stedet, hvor fortælleren, som brænder for at dele sin historie, mødes med et sultent publikum i medfortællende rammer. En hel dag eller weekend på Fortællefestival Vestjylland giver mulighed for at få mange forskellige oplevelser, der taler til "hele mennesket". Der er fortællinger i samspil med musik, hvor alle sanser stimuleres. Der er fortællinger fra den svundne tid og fortællinger skabt i nutiden. Traditioner og nyskabelse er vores mantra. Fortællefestival er et væsentligt element i Nørre Vosborgs kulturelle virke.

Men – Nørre Vosborg er langt mere end en event

I generationer har Nørre Vosborg haft en stor betydning for Vestjylland. Herregården har ligget her med sine smukke bygninger og har været det, som egnens befolkning har kunnet se op til. Det at have noget at se op til nærer vores drømme og er fremmende for drivkraft og foretagsomhed. En af de fine fortællinger på Nørre Vosborg handler netop om dette. Det er historien om Peder Tang og Guldæblet. Hør selv: Fæstebondesønnen Peder Tang blev som dreng sendt i engen for at vogte får. Mens han gik der, kunne han se op til den fine gamle borg, der lå – hævet over de fugtige enge – på grusknolden. Han tænkte: "Hvem der dog bare var Leth! Hvem der dog bare var herremand!". Mange kaldte den slags dagdrømme for bondegriller. Den jyske beskedenhed levnede ikke megen plads for tro på, at det var muligt at virkeliggøre den slags drømme. Men Peder turde drømme. På vej hjem fra engen mødte han en gammel kone, der var ude og sælge æbler. "Åh, du gamle æblekone, giver du et æble?", spurgte Peder. Æblekonen blev vred og sagde, at han skulle skamme sig. "Du stygge dreng! Hvordan kan du få dig selv til at tigge et æble hos mig fattige kone? Du som selv bærer et guldæble i din hånd?". Peder forstod ikke meningen, men det viste sig mange år senere, at den gamle æblekone havde ret. Han turde drømme, han turde se fremtiden for sig. Hans drengedrøm gik i opfyldelse. I 1782 købte Peder Tang Nørre Vosborg. Han blev herremand.

Nørre Vosborg ind i fremtiden

Fonden Realdania købte herregården i 2004, og Nørre Vosborg gennemgik en omfattende restaurering, så herregårdsanlægget i dag omfatter 56 dobbeltværelser indrettet i en nordisk/italiensk inspireret stil. Mere end 30.000 overnatninger er det blevet til i skrivende stund. I de mange stuer og sale spises, tales, diskuteres og festes. Ambitionsniveauet er højt for den service og kvalitet, gæsterne oplever, og for de råvarer, der bruges til at fremtrylle de skønneste festmiddage eller den succesfulde søndagsbrunch med vestjyske specialiteter, som gæster valfarter til.

Fortællefestivalen er et led i at øge kendskabet til Nørre Vosborg. Sæt allerede nu kryds i kalenderen 13-14. september 2014.

Helle Skaarup er direktør for fonden Nørre Vosborg (se www.nrvosborg.dk). Artiklen er blevet til i samarbejde med Mariane Josefsen, der arbejder som historiefortæller (se www.historiedamen.dk).

Af Johs. Nørregaard Frandsen

FORSTADSDRØMME

Periferiens parcelhuse er symboler og moderne kulturarv

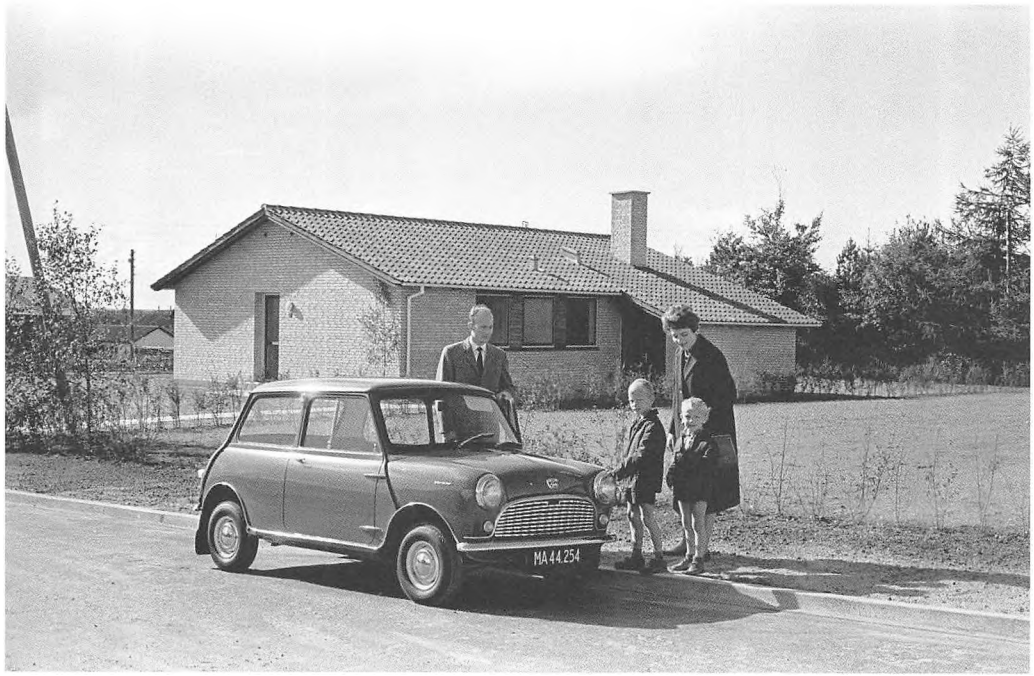
Parcelhuset og de fine parcelhusveje, der ofte har navne som Bogfinkevej, Granbakken og Havrevænget, ligger fladet ud fra de gamle byer eller som stivnet lava fra det udbrud af velstand, som skabte bedre boliger til de mange i højkonjunkturens årtier.

Disse miljøer er hverken by eller land efter traditionel målestok. De udgør en tredje form i den centrale periferi, der er opstået mellem land og by, og de er hjemsted for en ny livsform, der blev til især i 1960'erne. De udgør imidlertid ikke bare rammerne om en ny livsform, men er også udtryk for en fase af en modernisering af hverdagslivet for tusinder af mennesker. Områderne fanger øjet, når skilte på motorvejen fortæller, man nærmer sig afkørslen til en by. Parcelhusene kommer så at sige kravlende op over bakker, ned i slugter, de dukker sig bag sørgmodige hængebirke af anden generation og ligger i læ bag studsede hække af spiræa eller stedsegrønt. For ligesom der er skovbryn, så har byer et bryn, og det består nu langt de fleste steder i Danmark af parcelhusene, der står opmarcherede i landskabet som var de prærievogne standset midt i en go-west-bevægelse.

Der blev udkastet visioner af arkitekter og byplanlæggere i første halvdel af det 20. århundrede om byer, huse og boligmiljøer, som skulle sætte mennesker fri til at leve et bedre liv, når den økonomiske velfærd blev en realitet. Industribyens snavs, monotoni og menneskefjendskab skulle knækkes. Den engelske byplanteoretiker Ebenezer Howard ville således befri mennesker ved at forene byliv med landets kvaliteter. Hans såkaldte havebyer rummede drømmen om en ny samfundsstruktur, hvor mennesker kom til at bo i mangfoldige og selvbærende fællesskaber.

Franskmanden Le Corbusier gik en anden vej. Han ville forny byen og begrebet om by ved at konstruere gigantiske 'boligmaskiner', der rummede service og fornødenheder for eksempelvis 3.000 mennesker, som så igen var samlede i klynger på op til 2-3 millioner personer.[1]

Der var mange andre udkast til den moderne by, som måtte videreudvikles med industrialiseringen, urbaniseringen og som følge af den hastige vækst i antallet af mennesker på denne jord. Her i Danmark fik de store udkast og visionære arkitekter imidlertid ikke den store betydning for menigmand. Det blev nemlig i høj grad murermestrenes og entreprenørernes praktiske håndelag, der kom til at forme det nye. Det var dem, der i høj grad kom til at præge det nye Danmark i boligmæssig forstand.



Parcelhusdrøm. Her er det et parcelhus fra Bellinge ved Odense. Foran parcelhuset holder den tidstypiske Morris Mascot som kunne fås og afdrages sammen med huset. Drømmen om mobilitet er gjort til virkelighed – både social mobilitet og motoriseret mobilitet (Fyens Stiftstidendes pressefotosamling, Odense Stadsarkiv).

Fra slutningen af 1950'erne rejste en voldsom velstandsstigning sig. Et væsentligt monument, der står fra disse år mellem 1960 og 1980, er de hundredtusinder af parcelhuse, som flader byerne ud i landskabet. Fra omkring 1950 til omkring 1980, de store år i dansk vækst, blev der i dette lille land opført omkring 630.000 nye ejerboliger. Hertil skal lægges et antal almennyttige boliger, cirka 200.000, så man vil forstå, at Danmarks hidtil største folkevandring fandt sted. Aldrig havde så mange skiftet bolig! Foruden boliger opførtes institutioner, kvinderne kom jo på arbejdsmarkedet, butikscentre, idrætshaller, kirker, rådhuse, administrationsbygninger. Byernes periferi var byggeplads. De gamle midtbykerner blev på det nærmeste tømt. Nu ville vi ud i lys og luft.[2]

Drømmen om selveje

Lys, luft og selveje! Det var de væsentligste koder. Det var det, danskerne ville, og nu fik man økonomisk mulighed. Et parcelhus kunne erhverves for eksempelvis 150.000 kr., heraf skulle der blot erlægges 5. eller 10.000 kr. i udbetaling, som kunne lånes, så klarede realkreditten, skattefradrag for betalte renter og inflationen resten. Familier, der var vant til lejligheder uden bad, ofte også uden vandskyllet toilet, med mørke trappeop-



I 1960'erne opstod der utallige parcelhuskvarterer rundt om i Danmark. Disse nye beboelsesområder skulle naturligvis også serviceres af den kollektive trafik. Her kører en DSB rutebil på Brolandsvej i Agedrup ved Odense i 1964 (Fyens Stiftstidendes pressefotosamling, Odense Stadsarkiv).

gange, besværlig adgang til tøjvask, så dette som Paradis!

Det her er formentlig det 20. århundredes største drøm: Eget hus med udgang til terrasse og græsplæne. Lidt jord at rode i. Flisebelagte badeværelser, der tørres af med en klud med hvid tornado-Ajax, og automatisk vaskemaskine. Børn fik eget værelse. Bilen fik også plads i sin carport. Folkevogn, Fiat, Maskot, Anglia, Lloyd, Renault Dauphine, så fin, så mange muligheder. Søndagstur i skoven, tur til vandet, de første oplevelsesparker opstod, Legoland og legelande, for nu kunne man køre ud i det blå.

Danmark blev en forstad med forstadens vaner. 'Weekend' kom ind i sproget og blev det helle, hvor familien kunne stortrives med indkøb, fjernsyn lørdag aften, søndagstur. Forstadens livsstil sejrede ad helvede til! Samme rytme, samme adfærd, forbrugerne satte ny dagsorden, også politisk. De nye selvejere var nået frem og ville have rettigheder som de selvejere på Herrens mark, de jo var! Socialdemokraternes drømme om fordeling blev slidt! Nej til mere skattebetaling og mere stat! Det kunne Glistrup og Erhard Jacobsen sørge for. Der skulle helst være råd til charterrejse med Tjæreborg og Spies til bradepanderne på strandene på Costa del Sol og Mallorca.

Parcelhusene løste boligproblemerne i Danmark. De dannede en ny livsform, der rummer privathed og selveje, lys og

luft, moderne sanitet, forbrugeradfærd, adgang til egen jord i den lille have, ret til egen bil, isoleret kernefamilie. Det blev den danske model: Et lille hus midt i verden og med privatbilen som link til omverdenen. Det ny Danmark lagde sig tilrette mellem land og by, ingen larm og støj fra industrierne, ingen lange afstande til indkøbs- og fritidsfaciliteter. Parcelhusforstaden løste problemer. Huset selv er en fiks lille maskine med bad, toilet og moderne køkken. Gitterspær billiggjorde byggeriet, for gitterspær kunne fremstilles fabriksmæssigt og kræver ingen bærende mure inde i det enkelte hus for at bære taget, for det favner fra ydermur til ydermur. Den såkaldte pistolgang løste adgangs- og færdselsforhold inde i huset, idet gangen fører fra fordør til værelser og stuer som var den organismens aorta.

Drømmestykkerne ligger der endnu, livsformen har sejret. Væg-til-væg-tæppe, adgang til terrasse med sol og Webergrill, hvor manden iscenesætter sig ved at håndtere det rå kød på åben ild, græsplænen, hvor børn kan lege og spille badminton. Min sjæl! Hvad vil du mere? Parcelhuset er Paradis på jord. Den politiker, der ikke forstår dette segment, denne midte i Danmark, kan slet ikke regere et land, hvor drømmen er at bo nær ved jorden.

Det moderne fra Amerika

Det moderne med drømmen om et lettere og behageligere liv fascinerede i årene omkring 1960. Ofte blev det nye og mo-



Den driftige bygmester Jens P. Koch (i midten) fremviser sine planer for landsbyen Snestrup ved Odense. Koch byggede et utal af parcelhuse og rækkehuse i og omkring Odense (Fyens Stiftstidendes pressefotosamling, Odense Stadsarkiv).

derne identificeret som muligheder, der kom fra Amerika.[3] I et nummer af magasinet Bo Bedre fra 1961 hedder det i en 'profetisk' artikel:

"...fjernsynet er kommet for at blive. Det har taget vore hjem i besiddelse, erobret vor hverdag, forandret vore vaner – og vil også komme til at påvirke indretningen af vore boliger.

Og fjernsynet vil afstedkomme mærkelige ting i boligen – her som i Amerika. Amerikanerne har f.eks. været lige så forelskede i deres tunge sofagrupper, som vi er det i vore. Men nu kræver fjernsynet lette siddemøbler, der kan flyttes – og det har betydet, at de tunge, overpolstrede møbler i de amerikanske hjem er ved at gå af mode. Folk anskaffer enkle, lette stole og skamler og nemme sofaer – og sådan vil det også gå her."[4]

Det er en rammende konstatering. Fjernsynet forandrede den vanlige og kendte rytme i hjemmet, ikke nødvendigvis i kraft af det, der kommer ud gennem skærm og højttaler, men som design og møbel. For det første skulle møblerne fra nu af let kunne flyttes og drejes fra spise- eller kaffestuebordet mod stuens nye orienteringspunkt, fjernsynet. For det andet skulle man fra sofa og stole kunne se hen over bordet ved sofaen, hvor kaffen drikkes, så det forvandlede



Sæson for boligudstillinger med møblerede huse i de nye villakvarterer i marts 1964. De nye parcelhuse var enhver husmors drøm, da de var udstyret med alle moderne faciliteter. Her det et Jens P. Kochhus, der vises frem – på Kroggårdvej i Næsby ved Odense (Fyens Stiftstidendes pressefotosamling, Odense Stadsarkiv).



Prøvemøblering af et parcelhus på Stellavej i Paarup ved Odense. Høm-typehus med arkitekttegnede møbler af Wegner og Børge Mogensen i november 1967 (Fyens Stiftstidendes pressefotosamling, Odense Stadsarkiv).

sig nu i mange hjem fra et bord i normalhøjde til et lavt bord, et såkaldt sofabord. Fjernsynet forvandlede stuernes design og rumlige udtryk.

Fjernsynet er et konkret stykke modernisering, som sætter sit præg i dagligstuen, men der sker også ting og sager i køkkenet. Det vrimler med reklamer for køleskabe, fryseskabe, røremaskiner, vaskemaskiner, støvsugere og andet godt, der gjorde køkkenarbejdet lettere. Noget af dette, som eksempelvis master mixer og en række af de tidligste køleskabe, var amerikanske, men snart udvikler der sig en europæisk, nordisk og dansk industri, som skaber de nye maskiner. Formidlingen af alt det nye sker i samtiden som noget både hyggeligt, varmt, attraktivt og kvindeligt, der samtidig er effektivt og moderne, og formidlingen sker i en række magasiner, blade og film i 1950'erne og begyndelsen af 60'erne. *Reader's Digest* eller *Det Bedste* førte formentlig an, når det gjaldt uhæmmet hyldest af de amerikanske idealer, men magasiner med et mere oplysende præg som FDB's og dermed andelsbevægelsens *Samvirke* samt *Bo Bedre* profilerede i deres afsøgninger af nye trends et ideal for den middelklasse, der nu for alvor var ved at etablere sig med ny bolig, bil og børnebegrænsning her ved indgangen til 1960'erne, og som derfor søgte efter bæredygtige livsstilsværdier:

"Men trods alt opfører gennemsnitsamerikaneren sig som et venligt og hyggeligt menneske, der er demokrat også til hverdag. Alle mennesker kan vel være lige gode. Forfædrene flyttede til Staterne, væk fra Europas grumme herskervælde, religionstryk og adelsmagt. Her findes hverken adel eller statskirke, her er man fri. Millionærernes magt er selvfølgelig ubestridt – men hvem kan ikke blive millionær? Den amerikanske kvinde er også en ubestridt magt i staten. Indvandrertidens kvindemangel har ført til dyrkelse af kvinden – kun det bedste er godt nok til hustruer og mødre (Hvornår frigøres den amerikanske mand?).

Måske er det netop denne kvindemangel, der er skyld i, at den amerikanske køkkenstandard er så høj? Er de veludrustede og rummelige køkkener et led i mandens bestræbelser på at gøre livet lettere for kvinderne?

Nå, den forklaring er måske lidt vel søgt. Bekvemmelighed og komfort er noget, man stræber efter på alle livets områder. Tænk bare på de amerikanske biler og på indretningen af hjemmene, hvor tykmavede, polstrede lænestole er helt indlysende attributter til hyggen." [5]

Det typiske typehus

Der sker en stærk modernisering af den danske bolig i disse år. Faciliteter og sanitet, som forrige generationer knap havde turdet drømme om, bliver nu hver mands eje. Boligbyggeriet var ikke bare et af de meget markante resultater af den nye velstand. Den var også en driver i samme velstandsopbygning.[6] De nye parcel- eller rækkehuse blev for manges vedkommende bygget efter nye principper, som en lang række typehusfirmaer som eksempelvis Høm Huse, Tjæreborg Huse, CP-huset fra Esbjerg, Amstrup & Baggesens '40-dages hus' og Jens P. Koch fra Odense specialiserede sig i, nemlig den særlige og kvalitetsmæssigt set ret stærke blandingsform mellem industrielle/serielle og håndværksbetonede byggeformer. Firmaet Jens P. Koch, der var et af landets største, styrede således sine projekter i et særligt flow og med en særlig logistik, som Koch havde fået kendskab til i USA. [7]

Ingeniøren Jens P. Koch havde været i USA lige efter krigen og her set, dels hvordan håndværk og serielt byggeri kunne forenes, dels hvordan huse med kønne og grønne græsplæner i forhaven strakte sig i byernes suburbs.[8] Hele byplaner – eller mangel på samme – i de tusinder af udstykninger, der fandt sted over det ganske land, var måske inspireret af amerikanske suburbs, der strakte deres karakteristiske flade grid-strukturer ud i omegnene, sådan som Lars Morell har sagt det i tidsskriftet *Tegl* i 1994:

"Herning er ikke andet end en snorlige amerikansk main street placeret midt på heden, hvor byen er vokset op langs med vejen i et bælte, der er ti kilometer langt og nogle få hundrede meter bredt." [9]

Den norske kunsthistoriker Hild Sørby udsendte i 1992 en bog om den norske eksplosion i byggeri af typehuse[10], der fandt sted i efterkrigsårtierne samtidig med den danske, og hun konstaterer, at der er en



Det skal gå stærkt. Her er det byggeri ved Njalsvej i Odense, hvor en ny hurtig byggeteknik bliver afprøvet i den kolde januarmåned i 1963. Byggefirmaet Jens P. Koch & Co. opfandt et rullende byggeri af telte på stålskelet med olieovne til varme og transistorradioer til underholdning, da de skulle bygge 220 villaer og rækkehuse på Lundeskovgårds jorder syd for Rugårdsvej. Man kunne rejse et hus om dagen (Fyens Stiftstidendes pressefotosamling, Odense Stadsarkiv).

både stærk og meget direkte indflydelse fra amerikansk til norsk byggeindustri:

> *"Regjeringen hadde i 1943 nedsatt en norsk industrikomité i New York, og i 1944 inviterte komiteen ingeniør Fred. N. Severud og arkitekt John Eng til USA for å sette seg inn i amerikansk ferdighusproduksjon med henblikk på å overføre erfaringer derfra til norske forhold når krigen sluttet."* [11]

Den danske stat etablerede, så vidt jeg ved, ikke på samme måde som den norske stat direkte 'videnoverførsel', men en række folk fra den spirende danske byggebranche rejste faktisk til USA for at studere amerikanske materialer og byggeteknik. Det var her forbillederne fandtes, og således tilegner danske byggeentreprenører sig for eksempel et amerikansk isolationssystem ved hjælp af stenuldsmåtter, også kaldet rockwool.[12] Hild Sørby fortæller videre i sin bog om den unge nordmand, Gunnar Block Watne, der i 1949 foretog en rundrejse i USA og her blandt andet studerede Abraham Lewitts masseproduktion af typeprægede huse i de såkaldte "Lewittbyer" i blandt andet Pennsylvania. Watne blev fra midten af 1950'erne Norges formentlig største typehusfabrikant, fordi han efter amerikansk forbillede udviklede et

koncept, som indebar, at han gav et samlet tilbud på et samlet byggeri til fast pris.[13]

Det var samme erfaring den unge bygmester Jens P. Koch gjorde sig på sin rejse til USA, og det koncept han som én af de første danske bygmestre rullede ud dels med samlet tilbudsgivning på byggemodning til de kommunale myndigheder, dels dernæst med et samlet, halvindustrielt byggeri samt ikke mindst tilbud til køberne om fast pris og fast styring af alle omkostninger. De halvindustrialiserede byggeprocesser og samlede indkøb af byggematerialer betød billige huse, som de fleste unge familier kunne købe.[14]

Der er således nogle byggetekniske inspirationer og materialemæssige forhold, som er påvirkede fra USA, men det er vigtigere at bemærke, at der skabtes en ny livsform mellem by og land, som kunne kaldes en slags kulturel urbanisme: en moderne bymæssighed og livsstil. De gamle, traditionsbærende former krakelerede og lod sig erstatte af et moderne flow, som opretholdes af et stærkt forbrugsmønster, som netop er et moderne præg.

Lys, luft og bedre tider

Da jeg på et tidspunkt i 1990'erne indsamlede empiri i form af interviews i forskellige parcelhusforstæder, fik jeg ofte fortalt om den glæde og befrielse, det havde været for informanterne at flytte fra snævre forhold i små lejligheder uden bad i midtbyen til et nybygget hus i periferien. I det nye hus var der noget så utopisk som varmt vand i haner og bruser, fliseklædt badeværelse med det nyeste inden for vandskyllet toilet, moderne gaskomfur og behagelig fjernvarme i stedet for koks eller petroleum samt lys og luft gennem store vinduer som et resultat af den åbne havegrund. Drømmen drev værket i 1950'erne og 60'erne, drømmen om at gøre gode tider bedre, som Socialdemokratiet formulerede det i tidstypisk politisk retorik.

I et udbudsmateriale fra 1964 for et af de klassiske Koch-rækkehuse i Odense, det såkaldte type A-hus, kan man se tidens nye privatøkonomiske muligheder udtrykt og beskrevet: [15]

> *"Skattenedsættelse ved ejendommens driftsunderskud. De sparer adskillige tusinde kroner i skat og får en god bolig med en værdifast opsparing. Hvorfor betale indskud og leje – når det er billigere at eje."* [16]

Det hed et andet sted i det udbudsmateriale, som byggefirmaet producerede, at:

> *"De er fritaget for det KOLLEKTIVE ANSVAR og har ingen økonomiske pligter fælles med andre, når De bor i EGET HUS."*

I 1964 kostede eksempelvis et rækkehus af typen A, som Koch opførte i tusindvis af, 138.000 kr. For at erhverve sig en sådan herlighed, kunne man betale 5.000 kr. i kontant udbetaling, hvilket svarer til 3 % af den samlede købspris, mens inflationen så hulede gælden ud i løbet af de par år, der i folkelige termer blev kaldt "årene med vandgrød". Havde man ikke 5.000 kr. i hånden, kunne man låne dem hos Koch, der også tilbød totalfinansiering og en

slags betalingsservice, der ellers først flere år senere blev udviklet af bankerne.

Det var tider! Det fremgår da også af brochuren, at "Afdragene er Deres opsparing". Foruden den besungne frihed fra "det kollektive ansvar" fik man et velbygget og solidt fundamenteret hus i gule sten, en lys stue, soveværelse og børneværelse, alt forsynet med faste skabe, toilet, bad og bryggers med vaskemaskine, som det hedder i udbudspapirerne:

> *"Udhus med fuldautomatisk vaskemaskine. Centralvarme tilsluttet kommunal fjernvarme. Blitzabehandlede parketgulve i alle værelser og entré – vinyl på køkkengulv og stiftmosaik i badeværelse – indvendige døre i mahogni, hoveddør i teak – thermoruder i opholdsstue – dobbelte Perspektiva vinduer i øvrige værelser og køkken."* [17]

Det er den rene forestilling om et livsrum i lys, der symboliserer et lettere liv i den lyse forstad. Begge forældre kan arbejde ude, for huset er snart gjort rent, når de glatte og blanke overflader af blitza, vinyl, rustfrit stål og stiftsmosaik får en tur med klud og sulfo. Der bliver rent som efter en hvid tornado, vaskemaskinen er fuldautomatisk, køleskabet rummer friske dagligvarer, fjernvarmen i rør. Det slægtled, som fik denne mulighed, havde endnu en erindring om 1930'ernes sociale elendighed. De nye boliger i forstaden er født af drømmen om at komme fri af dårlige boligforhold. Derfor kunne der ikke komme lys nok ind ad vinduerne, og derfor blev de sanitære installationer symboler på den velfærd, der åbnede sig. Det tager ikke mange minutter at overskue grundplanen i et moderne parcel- eller rækkehus, for grundplanen, rummenes størrelser og indbyrdes placering er gennemskuelig. De tidlige generationer af parcelhuse er næsten alle bygget op over den såkaldte 'pistolgang', som giver direkte adgang til samtlige rum uden gennemgange, så der opstår en ny, individuel privathed. Man måske endda hævde, at parcelhusene har et vist demokratisk princip indbygget, idet alle medlemmer af husstanden er sikret eget territorium, egen privathed, eget værelse, hvilket absolut ikke var almindeligt før de gyldne byggeår. Men soveværelse plus to børneværelser udtrykker selve husets grundplan tidens forestillinger om den velordnede kernefamilie.

Parcelhusbølgen

Parcelhusene og parcelhusforstæderne udgør én af de synlige, materielle manifestationer af det velfærdssamfund, der rejste sig i Danmark i årtierne efter 2. verdenskrig. I årene fra 1960 til 1980 blev det samlede danske nationalprodukt fordoblet, hvilket skyldes faktorer som bedre bytteforhold og bedre integration på det internationale marked. Hertil kommer, at den såkaldte 2. industrialiseringsbølge slog igennem med stor kraft, og at antallet af erhvervsaktive danskere steg med op imod 50% på de 20 år, dels fordi de såkaldt store årgange fra 1940'erne nu var voksne, dels fordi kvinder i stort tal søgte ud på arbejdsmarkedet. Befolkningen voksede med omkring 640.000 mennesker fra 1953 til 1974. 1960'erne

var det årti, hvor de store årgange, der var født under eller lige efter 2. verdenskrig, begyndte at stifte selvstændigt bo. Det krævede plads. Samtidig gav de nye økonomiske omstændigheder danskerne mulighed for at skaffe sig en Folkevogn, Morris Mascot, Ford Anglia eller Ford Taunus. Bilen og boligen blev et nyt makkerpar: i 1953 kørte der cirka 150.000 biler i Danmark. Tyve år senere var bilparken vokset til 1.233.000, og danskerne var blevet mobile. Nu kunne man dels drage på weekend, for nu at anvende et ord, der træder ind i det danske sprog i dette årti. Dels kunne man bosætte sig væk fra arbejdspladsen. Vi begyndte "forfra på den bare mark", som forfatteren Tage Skou-Hansen rammende har udtrykt det, og skabte læ om den velplejede plæne med fyrretræer, thuja og liguster.[18] Gemt bort i en hyggekrog, borte fra omfartsvejenes brøl, men ikke længere fra alfarvej, end pendlingen kan glide i olie.

Johs. Nørregaard Frandsen er professor ved H.C. Andersen Centret, SDU.

1 *Peter Dragsbo. Hvem opfandt parcelhuset? Forstaden har en historie. Museum Sønderborg 2008.*

2 *Johs. Nørregaard Frandsen et al: Den centrale periferi. Århus: Hovedland 1994. Olaf Lind & Jonas Møller: Bag hækken. Det danske parcelhus i lyst og nød. København: Arkitektens Forlag 1996.*

3 *Dele af afsnit indgår i en lidt anden sammenhæng i Johs. Nørregaard Frandsen, "Det lille hus på parcellen. Amerikanske inspirationer i dansk forstadsbyggeri og –miljø 1955-1980", Dorthe Gert Simonsen & Iben Vyff (red.), Amerika og det gode liv 1950-70. Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011.*

4 *Bo Bedre, nr. 9, 1961, s. 14.*

5 *Ibid. s. 22-23.*

6 *Se f. eks Erik Nygaard: Tag over hovedet. Dansk boligbyggeri fra 1945 til 1982, København 1984.*

7 *Jf. Johs. Nørregaard Frandsen & Anders Wedel Berthelsen: Tarup-Paarup Bogen, Odense 2002.*

8 *Jf. mit interview med Poul Grønborg Christensen, nu afdød tidligere direktør for Jens P. Koch (upubliceret), Odense 2002.*

9 *Her citeret fra Vibeke Meyling: Forstaden i nyt lys. København 1991.*

10 *Hild Sørby: Klar – ferdig – Hus! Norske ferdighus gjennom tidene. Oslo 1992.*

11 *Ibid., s. 63.*

12 *Ibid., s. 63. Fremstillingen af stenuld til isolering er i øvrigt opfundet i Wales i 1860'erne.*

13 *Ibid, s. 87.*

14 *Jf. mit interview med Poul Grønborg Christensen, nu afdød tidligere direktør for Jens P. Koch (upubliceret), Odense 2002.*

15 *Arkivalier og materialer, som stammer fra og belyser Jens P. Kochs virksomhed, ligger i Odense Stadsarkiv.*

16 *Citeret fra et udbudsmateriale med salgsopstilling og finansieringsforslag fra 1960.*

17 *Ibid.*

18 *Tage Skou-Hansen: "Forfra på den bare mark eller morakkeri og rekreation", i Jens Smærup Sørensen (red.): Danske Omgivelser, København 1985.*

VÆR MED TIL AT KÅRE ÅRETS HISTORISKE BOG 2013

Af Poul Porskær Poulsen

Hvem skal have de 35.000 kr.?



Dansk Historisk Fællesråd og historiesitet historie-online.dk udnævner hvert år Årets historiske Bog. Det sker efter en afstemning på historie-online mellem fem nominerede bøger, som er udvalgt af en faglig komité. Sidste år vandt Jesper Clemmensen for sin bog *Flugtrute Østersøen* om de mange østtyskere, der efter bygningen af Berlin-muren prøvede at flygte over Østersøen. En gribende bog, der da også sikrede sig mange stemmer.

Blandt tidligere vindere kan nævnes Tom Buk-Swienty for *Slagtebænk Dybbøl*, Peter Henningsen og Ulrik Langen for *Hundemordet i Vimmelskaftet* og Claus Bundgaard Christensen for *Danskere på Vestfronten 1914-1918*. Prisen, der nu er på 35.000 kr., har været uddelt siden 2003. Se mere på historie-online: www.historie-online.dk/nyt/boger/aaretsbog. I begyndelsen af december samles nomineringskomiteen for at udvælge de fem kandidater efter i en periode fra midten af november at have modtaget forslag fra historie-onlines brugere. I år begynder afstemningen onsdag den 11. december og løber indtil den 31. januar. Alle kan afgive stemme: men dog kun én stemme pr. person. Nomineringskomiteen består af forskningsbibliotekar Sarah Giersing, programmedarbejder Lone Leegaard, direktør for Danmarks Biblioteksforening Michel Steen Hansen, lektor Jes Fabricius Møller, redaktør på Skalk Christian Adamsen, journalist Jesper Vind, næstformand for DHF Jakob Ørnbjerg og redaktør på historie-online.dk Poul Porskær Poulsen.

Prisen for Årets historiske Bog uddeles ved et arrangement på Det Kongelige Bibliotek i februar, og overrækkelsen foretages af kulturministeren. Sponsorer for prisen er Kulturministeriet, Det Kongelige Bibliotek og Krista og Viggo Petersens Fond. Så vær med til at bestemme, hvilken bog der skal løbe med de 35.000 kr. og æren – hold øje med www.historie-online.dk i december og januar – og afgiv din stemme!

Af Charlotte S.H. Jensen

Den digitale julemand

Julen er en blanding af gamle og nye elementer – og den har altid været meget åben over for nye traditioner og medier. Det gælder også julemanden, som igennem de seneste år er blevet mere og mere digital.

På sendacallfromsanta.com plejer Google at sørge for, at man kan "bestille" et opkald fra julemanden. Han har nemlig oprettet et callcenter på Nordpolen og sidder klar til ringe tilbage. Først tager han naturligvis en lille chat med den voksne, som bestiller opkaldet, sådan at der er forventningsafstemt en lille smule inden opkaldet til det (forhåbentligt) artige barn.

Hvis man vil vide, hvad julemanden laver resten af året, så er det faktisk ret overraskende, hvad han kaster sig ud i gennem de 11 måneder, hvor det ikke er jul. Man kan få et ret hæsblæsende sammendrag på YouTube: http://www.youtube.com/watch?v=ITCTIj8l_4s. eller livecam på http://www.santaclauslive.com. Man bør dog i kildekritikkens navn være opmærksom på, at den sidste adresse indehaves af den julemand, som bor i Finland og ikke på Nordpolen.

Vil man følge med hele året, er Twitterkontoen https://twitter.com/OfficialSanta en mulighed. Her er inspiration til rensdyrstrik og julemænd i bootcamp. Skeptikere kan måske undre sig over, at der ikke er helt, overensstemmelse mellem det, der tweetes, og de aktiviteter, som den lille YouTube-video afslører. I det hele taget virker julemanden som en ret alsidig personlighed. Sidste år lavede han f.eks. også en Gangnam Style video http://www.youtube.com/watch?v=46KGP2vdUq8. Men den digitale juleklassiker over dem alle er naturligvis at holde øje med, hvor slæden befinder sig selve juleaften. North American Aerospace Defense Command (NORAD) har påtaget sig den vanskelige opgave. Til daglig sidder NORAD og holder øje med mulige missilangreb på USA og Canada. Det var under dette arbejde, at de for mange år siden – og ved et rent tilfælde – spottede julemandens fart hen over himlen. Siden 1955 har børn kunnet ringe ind og få at vide, præcis hvor slæden befandt sig.

I dag kan man følge ham verden rundt på Googlemaps. Den trinde, rødklædte mand er tilbøjelighed til især at flyve omkring verdens vigtige seværdigheder, selv om antallet af artige børn i f.eks. Eiffeltårnet eller Taj Mahal nok er begrænset. Men der er heldigvis ingen grund til at frygte for, at denne interesse for sightseeing sinker gaveudbringningen. På websitet kan man nemlig selv se, hvordan alle julegaverne vælter ud af sækken.

Det med at kravle ned gennem individuelle skorstene er tilsyneladende en metode, som han har forladt. Man kan måske undre sig lidt over, at han ikke tilrettelægger sin tur sådan, at f.eks. de nordiske lande ligger først på ruten, da vi jo plejer at give gaver allerede den 24. om aftenen. Men der er helt sikkert en fuldstændig naturlig forklaring på, at gaverne alligevel når frem i tide. Adressen er www.noradsanta.org.



ID 47871

Returadresse: Dansk Lokalhistorisk Forening c/o Verner Hansen, Egholmsvej 18, 8660 Skanderborg